

T A R İ H
VESİKALARI

Sayı : 6

Nisan 1942

Cilt: I

NİZÂM-I CEDÎD'E DÂİR LÂYİHALAR

1792

«Nizâm-ı Cedîd» terimi, Selim III. ün Osmanlı imparatorluğunda başarmak istediği is-lâhatı göstermektedir. Henüz etraflı bir şekilde incelenmemiş olan bu is-lâhat umumiyetle zannedildiği gibi yalnız ordu ve donanma alanında yapılmış bir yenilik değildir. Yayla İmamı, eserinde [1] Selim III. ün yetmiş iki maddede cemiyete yeni bir düzen vermek istediğinden bahseder. Bu kadar geniş ölçüde bir hareketi Padişahın yapması nasıl mümkün olabilirdi?

Selim III. is-lâhat fikirlerini Rusya'da Büyük Petro'nun yaptığı is-lâhat metodu ile, tat-bik edebilir mi idi? Şüphesiz hayır. Çünkü Selim'in tahsil ve terbiyesi, Velihtliği sırasın-da ki hayatı ve Osmanlı devletinin bünyesi böyle bir usule başvurmasına mani idi. Selim III. ün en basit bir devlet işinde bile ulema ile devlet adamlarına danışması zaruri idi. Bu zaruret Padişahı hükümdarlık salâhiyetlerini Şeyhulislâm ve Sadriâzam ile taksim et-meğe mecbur eden, kanun derecesinde kuvvetli bir geleneğin kökleşmiş bulunmasından ileri ge-liyordu. Şu halde Osmanlı imparatorluğunun is-lâhı işinde de Selim'in, iş birliği yapacağı insanlarla anlaşması lâzımdı. İşte is-lâhattan önce, Padişahın devlet adamlarından is-lâhat hakkında düşüncelerini bildiren lâyihalar istemiş olmasının birinci sebebi budur. Is-lâhat hakkında, başta Sadriâzam olmak üzere yirmi kadar zat lâyiha sunmuşlardır. [2] Osmanlı ordusunda vazife gören bir fransız zabiti lâyiha takdim edenler arasındadır. [3] Lâyihalar-da Osmanlı imparatorluğunun inhitat sebebi uzun uzadıya incelendiği gibi is-lâhat için gereken tedbirler üzerinde de ehemmiyetle durulmuştur. Binaenaleyh lâyihalar Osmanlı imparatorluğunun is-lâhat tarihi için büyük önem taşımaktadırlar. Böyle olmakla beraber şimdiye kadar bu lâyihalardan ancak ikisi neşredilmiştir. [4] Lâyihaların hulâsalarını içine alan bir risalenin mevcudiyeti hakkında muverrih Cevdet Paşa'nın tarihinde kayıt vardır. [5] Cevdet Paşa bu risaleyi görmüş, ondan istifade etmiş, fakat tam metnini vermemiştir. Fatih Millet Kütüphanesinde tarih yazmaları arasında 71 numara ile kayıtlı bulunan risale alt-mış büyük sahifeden ibarettir. Son sahifenin altında Derviş İsmail yazılıdır. Her halde bu ismi taşıyan kimse tarafından risale başka bir asıldan istinsah edilmiş olacaktır. Risale-yi tarih ile uğraşanlara bir faidesi dokunur ümidiyle «Tarih Vesikalar» ında neşrediyoruz.

Enver Ziya KARAL

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden
ve Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye
Heyetine memur âzadan

[1] Yayla İmamı, tarihi, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Cevdet Paşa'nın kitapları arasında No. 77.

[2] Lâyiha sunan zatların isimleri, bundan sonraki sahifede referans halinde gösterilmiştir.

[3] Lâyiha takdim eden ecebilerden biri de İsveç Elçiliği memurlarından *D. Hoson* dur. Fakat lâyihası bu risaleye eklenmemiştir. Başvekâlet arşivinde Selim III. devri san-dıkları içinde bulduğumuz bu lâyihayı ayrıca neşredeceğiz.

[4] Tarih-i Osmani Mecmuası, sene 7, s. 74-257 ve sene 8, s. 15.

[5] Tarih-i Cevdet - Tertib-i cedîd, cilt 7, s. 4-5.

Bism-illâh-ir-rahmân-ir-rahîm

Bin iki yüz yedi senesi [1] nizâm-ı devlete dair bazı zevat-ı kiramın [2] lâyh-i hatırı olan mukaddemat ve tedabirin hulâsasıyle lâyhalarıdır ki zikrolunur. Nizâm-ı askere dair Sadr-i sabık Yusuf Paşa'nın [3] lâyihasıdır:

Asakirin gerek hal ve nizâmına dikkat farz mesabesinde olup zira ocaklu başka bir hale girmiş, Hazîne-i Hümayundan ihrac olunan bu kadar bin kise akça mevacibi zabitan me'kel ve sairleri duagûy, vazifeyi irad ittihaz etmişler; neferatın eline giren cüz'iyat makulesi olup hîn-i iktizade kendülerden asker ve neferat mutalebe olursa müceddeden tashih edelim ve dalkılıç yazalım deyu cevap eyledikleri meşhudum olmuştur. Müceddeden ocakların kavânîn-i kadîmesini arayup ve münasip mahallere başka tophane ve humbara ve talimhaneler icat ve ihdas ve bu ocakların semtine uğramamış Anadolu ve Rumeli caniplerinden evailde olduğu misillu genç uşaklardan evvel emirde on, on iki bin neferat-ı cedîde tedarik ve az vaktin içinde fenn-i top ve humbarayı kemaliyle talim ve tahsil ettirmek ve sair ocaklara dahi neferat-ı cedîde ted.rikiyle fûnun-ı harb-ı vef-îreye bir mahalde aleddevam talim ettirerek hazır ve amade bulunmaları ve hîn-i iktizada sefere lüzumu olan askerin sülüsü mikdarı bu vechile ve rabıtalı olduğu halde baavn-i Bari murad üzere düşmene cevap vermek mümkün olacağı zâhirdir.

Tüfenkçi ter-
tibine dair
(Yusuf Paşa)

Bundan mâadâ vüzera-yı izam ve mîr-i mîrân-ı kiram taht-ı hükûmetinde olan eyalet ve elviyenin havi olduğu kaza ve nevahî ve kurâlarında vâki hane ve büyütları ve içlerinde sakin olan zükûru re'y-i vülât ve marifet-i şer' ile tadâd ve bir hanede iki veya üç nefer olanların bir neferini isim ve şöhretiyle ol vâli kenduye tüfenkçi namiyle asker olmak üzere kayd ü tahrir ve tüfenkçi namiyle tahrir olunan neferât ne kadara baliğ olur ise cemî-i tekâlîften muaf ve müslim olmak şartıyla on nefere bir Onbaşı ve on nefer onbaşıya bir Yüzbaşı ve bu siyak üzere Üçyüzbaşı ve beşyüz ve Binbaşılar tertip ve tahsis olunup neferat-ı merkumenin nîk ü bedî ve kâffe-i ahvalleri Başlarından sual ve tesviye-i umurları ve telif ve tergîp ve tedip ve terfihleri zabıtları marifetiyle icra oluna ve neferat-ı merkume haftada iki gün zabıtları marifetiyle talim-i harb ü ceng oluna. Neferât-ı merkume her ne kadara baliğ olursa üç mahta birden teftiş ve içlerinden vetat etmiş vaysa yerine âhari kaydoluna ki tenakus îras etmiye.

[1] 1792

[2] Selim III. ye lâyiha sunan zatlar şunlardır: Koca Yusuf Paşa, Sudûrdan Veli Efendi zade Emin, Sudûrdan Salih zade Efendi, Sudûrdan Âşir Efendi, Mevali-i fihamdan Hayrullâh Efendi, Defterdar Şerif Efendi (Paşa), Tatarcık Abdullah Efendi, Çavuşbaşı Raşid Efendi, Abdullah Berri Efendi, Hakkı Bey (Paşa), Tersane Emîni Osman Efendi, Kethuda-yı Sadr-ı âli Mustafa Reşid Efendi, Muhasebe-i ülâ Elhaç İbrahim Efendi, (Gizli Sıtma), Rikâb-ı Hümayun kethudalığından munfasıl Rasih Mustafa Efendi, müverrih Enverî Efendi, Lâleli Mustafa Efendi, Ali Raik Efendi, Mabeyinci Mustafa İffet Bey, Beylikçi Safi Efendi, Tezkire-i ülâ Firdevs Efendi, Tezkire-i ulâ Nuri Efendi, Mösyö Bertrand.

[3] Gürci Yusuf Paşa diyede tanılır. İlk sadrîâzamlığı: (1785-1788), ikinci sadrîâzamlığı: (1790-1791).

Valileri sefere veyahut ledelhace bir mahalle kendüsünün veya kethudasının memuriyeti iktiza ederse maiyetlerinde mevcut bulunmak için Binbaşılara habër vurudunda derakab maiyette mevcut bulunup iktizada müsâraat eylemeleri. Rabitasına obir tertip mücerred sefer-i hümayun için olup bu bahâne ile gerek vüzera, gerek kuzat ve nüvvâb ve zabitan ve saire hîn-i tahrir ve tanzîm ve tertip ve teftiş ve evkat-ı sairede bunlara dair husus için fukara-yi raiyyetten habbe-i vahide talebinde olmayalar ve almayalar ve bu gûne fezahate mütecasir olanlar herkim olursa led-e-tahkik tertib-i ceza oluna ve ahz-i rüşvet ve sair vechile istihsâb ve şefâat ederi olur ise teyid-i nizâm için ibreten lil-gayr şefîi dahi tedib oluna.

Bu dahi Tüfenkçi maddesine dair Yusuf Paşa'nın dır.

Balâde mezkûr kaza ve kurâdan Tüfenkçi namiyle tahrir olunacak neferât ne mikdare balığ olur ise üç mahda bir defada tebdil olunmak şartıyla ikiyüz neferi daire-i vüzerada makam-ı hizmette bulunup müddeti merkume hitamında anlar mahallerine gidüp yerlerine âhar ikiyüz neferi gelüp vurutları gününden zikr olunan ikiyüz neferin icab eden tayinatları külleveymin ayni tayinat olarak ita ve mah bemah alûfeleri verilmesi ve anlar dahi haftada iki gün talim-harb ü cenkten hâli olmamaları lâzimedendir.

Bu dahi nizâm-ı askere dair Yusuf Paşa'nındır.

Yeniçerilik iddiasında olanlar Âsitaneye gelüp kışlarında ikametleri teklifi hususunda bu kadar bin âdemin Âsitaneye gelüp kışlarında ikametleri ne vechile olabilür? suali varid olur ise bu teklif mücerred Âsitaneye gelmeleri meramına mebni olmayup o makuleler çift ve çubuk ve ziraatlerini terk ile Âsitaneye gelmiyecekleri bâhir olmaktan naşi Yeniçerilik daiyesinden nükûl ve havze-i raiyyete duhulleri meramına mebnidir ve maiyyet-i vüzera ehemm olmaktan karar ve raiyyeti dahi irtikâb etmeyüp Yeniçerilik daiyesinde olarak Âsitaneye kışlarında sakin olmak üzere vurud ederi olur ise de cüziyyat makulesi geleceği bîşübhe olup vurud edenler ve gerek Âsitanede mukim yeniçeri taifesi bihûde ârâm ve izâat-i evkat etmeyüp tertib-i kadîm olan Acemi gilmânı Ocağı gibi bir tertib-i müstahseneye rabt olunup haftada iki gün Kağıthane ve Baruthane civarlarında talim-i ceng eylemeleri ve mesarif-i talimleri ortaları mütevellileri taraflarından rü'yet olunması ve evan-ı şitade kar ü kesbe ruhsat verilmesi ve teraküm ettikçe talimli neferat a'dâ üzerine gönderildikte nizamlı olmalarına vesîle olacağı zâhirdir.

Bu dahi Delil taifesine dair Yusuf Paşa'nındır.

Delil taifesi fukarâya zülm ü taaddiden gayri, seferlerde ve daire-i vüzerada taife-i merkumenin fukarâya zulümden gayri bir işe yaramadıkları beyaniyle bunların Levend [2] misillü külliyyen refileri mukaddeme-i mazheriyyet-i tevfiik olduğu Hakkı Beyefendinin lâyihasında mezkûrdur.

[1] Sancak beylerinin maiyyetinde bulunan askerdir.

[2] Levend askeri Osmanlı ordusunda 1764 yılına kadar hususi bir sınıf olarak varlığını muhafaza etmişken bu yılda dağılmıştır.

Yararlıkları müşahede olunmadığından başka hîn-i iktizada bir mahalle tayin olunmaları lâzımgelse, bahşış vermeyince gitmeziz, âğzesiyle teklif-i mâlâyutak edüp ol veziri tazyik ve böyle bahaneler ile daire-i vüzeradan tefrik ve karyelerde geşt ü güzâr ve ebnâ-i sebîle isal-i hasar etmek âdet-i müstemirreleri olmağla fimaba'd daire-i vüzerada Delil taifesi istihdam olunmayup Levend ocağının merfuiyeti gibi Delil ocağı dahi ref' olunup daire-i vüzerada ancak harb ü darbe kadir Enderun ağavâtı ve süvari ve piyade olmak üzere balâde mastur Tüfenkçi neferatından mâada askerî olan cins-i âhar istihdam olunmaya.

Ahval ve tertib-i askere dair Sadr-ı Rûm-ı sabık Abdülâh Efendi'nin mukaddimesidir.

Evkat-ı maziye de Yeniçeri dilâverlerinin mukabele-i düşmende sebat ve kararlarından ve ocaklarının kavânîn ve revabıt-ı müstahsenelerinden ve bir müddetten beri zavabıt ve kavânîn-i kadîmelerine adem-i riayetden âriz olan ve hen ü ihtilâlden ve düşmen-i din fûnûn ve sanayi-i harbiye ile seallüb etmekle fimaba'd Devlet-i Aliyye dahi mukabele-i düşmen için mürettep ve muallim ve fûnûn-ı harbiyeye vakıf askerî tertibi derece-i vücupta olduğundan bervech-i tafsil temşiyet ile bu babda lâzımgelen tedâbir ü tertip zirde beyan olundu.

Mukaddime-i mezkûrenin nizâmına dair müşarünileyh Abdülâh Mollânın lâ-yihasıdır.

Devlet-i Aliyye bundan böyle ocak ricalini ve cümleden ziyade taife-i bektâşiyânı suret-i itibar-ı hakikîde taltif ve nevaziş ile Devlet-i Aliyyenin hîn-i zuhurundan beru işbu ocakların dilâverleri, hususâ yeniçeri baha-dırları din ve devlet uğurunda can ve başlarını feda ederek âleme galibe ve nice dar ü diyar-ı keferiyi bilâd-ı islâmiye ve kenâis ve mââbidlerini cevami' edüp nam ü şanları âfâkgîr iken ne sebebe mebnidirki seksen iki [2] tarihinden beru vukuyafte olan esfarda adem-i gayret ile işler bu sureti kesb eyledi vadilerinde istintak olunarak ve dilhâh ve meramları emrine mûmaşat ve suret-i müsaade irae kılınarak mafizzamirlerini beyan ettikçe matlûp ve meramlarının is'afı sureti ibraz olunup behemehal kenduleri dahi üzr ü kabahatlerini setr için, ocağa itibar kalmadı, fukara olduk, mekalelerini beyandan sonra *Devlet-i Aliyyenin Türk ve Türkmene rağbeti oldu*[3]; bizim elimizden ne gelür? diyerek âkibetülemir kâfirin ateşine ve top ve tüfengine takat gelmez ve *çerhliklerine* girilmez, mekalesini serd ü îrad eyliyecekleri bedihi olmağla Devlet-i Aliyye tarafından mukaddemce intihab (olunan) âkil ve müdebbir ve kâr

[1] Tatarlık Abdullah Efendi 1730 da Kırırında doğdu. Osman Efendinin oğludur. Müftülüklerde ve kadılıklarda daha sonra Anadolu ve Rumeli kadiaskerliklerinde bulundu. 1797 de öldü.

[2] 1182 H. 1769 M.

[3] Osmanlı devletinin, Selim III. devrinde imparatorluğun Türk unsuruna ehemmiyet vermeğe başladığını işaret eden bu satırlar alâka çekici mahiyettedir. Fakat maatteessüf onları tevsik edici vak'alara rastlıyamadık.

âzümûde ve belki tahkîr ve tenzil-i canda öyle memnun kalınan yeniçeri ağası ve kul kethudası ve beş on kadar dahi müteber ocak ağaları vasıtasıyla devlet badelyevm Sultan Süleyman Han Hazretleri zamanları gibi ocağımıza itibâr ve kanun-ı kâdîme riayet buyurup yeniçeri zümresini sair zümreden mümtaz buyuracakları muhakkaktır, deyu tavaif-i merkumenin kulûbunu celbe ibtidar ve usulle kanun-i Sultan Süleyman Hazretleridir, diyerek kendilerini tertip ve talim hususuna talip ve ateş-feşanlılık fennini tahsil ve icraya râğbet ettikten sonra düvel-i nasarânın fenn-i harbiyeye dair müellefat-ı cedîdeleri dost olan düvel yediyle celp ve sahîhan tercüme ettirilüp ve talim-i sunuf-ı askeriyeyi ve ateşbazlık keyfiyatını bir hoşça tavaif-i askeriyeye ifade ve talim ile taife-i Bektaşiyandan şimdilik birer ortadan kırkar, ellîşer dahi ziyadece şâb ü tüvana ve gayr-i müteebhil kul olmak üzere ortalarının ihtiyar ve zabitleri tekeffül eylemek şartıyla neferat-ı mahsusa matlûb-ı Hazret-i Cihandarî olmağla bervech-i istihsal neferat-ı matlûbeyi cem' ü tedarik ettiğiniz halde iktiza eden alûfeleri mah bemah eda ve tayinat-ı yevmiyeleri ve elbise ve eslihaları dahi canib-i mîrîden ita ve inayet ve zabitan ve sergerdelerine dahi ziyade alûfe ve tayinat ihsan buyurulur, deyu tahrîz ve teşvîk ve ocak eskilerine dahi mevaîd ve iktiza eden taltifat izhar olunarak merkurmler behemhal şevk ve hahiş acâleten neferat-ı matlûbeyi tehiye ettiklerinde terğîben ve teşvikan elbise ve eslihaları ita ve tayinat-ı yevmiyeleri ifa ve mah bemah alûfeleri ve müteber sergerdelerine zait nümâyîş icra olunarak şevk u râğbetleri mütezayit kılınca.

Bu dahi nîzâm-ı askere dair Abdülâh Efendi'nindir.

Bu gûne tertip ve tedarik olunan neferat-ı mevcude isim ve resim ve kıyafetleriyle defter-i mahsusuna kayd olunduktan sonra bir sınıfa mütercem fenn-i cedîd-i muharebe üzere tüfenk-endazlık ve cümleden ehem belki tedarik ve imali derece-i vucubda olan sür'at toplarıyla ateş-bazlık ve her bir ortaya neferata göre iki, üç ve dört sür'at topları tahsis olunup neferat-ı cedîdeden beher topa on neferi sür'atçı namıyla tayin ve tapçulukta meharet kesb eylemelerine iktidam ve sa'y ü ihtimam oluna.

Bu dahi nîzâm-ı askere dair Abdülâh Mollâ Efendi'nindir.

Talimat ve tertibatı mezkûre için bazı mühtedi efrenç taifeleri veya hut mukaddemce Sultan Mustafa [1] Han Hazretleri zamanlarında Fransa beyzadelerinden Tott nam [2] efrenç sur'at toplarını isâğa ve talim ettiği gibi İngiliz ve Fransız ve sair düvel-i nesarâdan itmâ' ile celbi mümkün

[1] Mustafa III. (1763—1774)

[2] Baron De Tott, Fransa Hariciyesi hesabına Kırım'da bir seyahat yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve Mustafa III. ün hizmetine girerek bir müddet Tophanede çalışmıştır. Tott Kağıthane civarında topçu askerine talim de yaptırmıştır; Osmanlı ordusuna garp talim ve terbiyesini gördiren ilk yabancı mütehassıs sayılabilir. Türkiye hakkında iki ciltlik hatıratı vardır. Bu hatırat Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Son Posta'da kısmen türkçeye çevrilmiştir.

olan sanayi-i harbiye muallimleri tedârük olunarak fırka fırka enva-ı ateş-bazî talim ve tertibine küllî ihtimam olundukta ber muktaza-yi istidad-ı zâfî sair nasın beş on senede taallüm edecekleri sanayi-i fununu bu iklimin ehâlisi bir kaç sene zarfında taallüm ve cümleden ziyade kesb-i maharet edecekleri bîştibah olup elhasıl evvel emirde ocakluyu hahişger ederek kışlalarda ve mâhâll-i sairede bu gûne talim ve tertip hususuna dikkat olunarak tedricî tezayüd-i neferat-ı muallime ile cemî-i neferatın Âsitanede içtimai nâmünasib fehmi olunmağla alelacele bir iki ay zarfında talim ve tefennün eden neferat-ı mahsusadan iktizasına göre birer mikdarı ihtiyar sergerdeleriyle birer mamur kazaya irsal ve ol kazada yoldaşlık iddiasında olup nefer olmağa şayeste olan şübbâna sergerde neferat başbuğ ve muallim olmak üzere funun-ı tüfenk-endazî ve top ve humbara ile ateş-bazî suretlerine mubaşeret ve muafiyet ile terğîp ve talim olunup zevaid-i evkaf ve sair itlâfattan ve bir miktar tayinat dahi kazalardan tahsis olunarak belki masarifi dahi kalîl olup bu surette gerek derun-ı Âsitanede ve gerek etrafta vâki bilâd-ı cesîme ve sair kazalarda mürettep ve muallim kırk iki binden mütecaviz sayf u şitade imal olunacak funun-ı harbiyede mahir mürettep ve muallim asker beş, altı, nihayet yedi, sekiz sene zarfında tedarük ve tehiyye olunmak emr-i sehil olup lâkin bu hususa ihtimam akdem-i muhamden olmağla iktiza eden tedabîr ve tasarrufatta vükelâ-yi devlet taraflarından leyl ü nehar nazaret ve dikkat ve bu bahane ile garet-i Beytûlmalde mücanebet dahi vacibattan olup berveçh-i muharrer bilâd-ı cesîmede ve sair kazalarda tertip ve talim olunan asakire vüzerâ-yi izam ve mîr-i mîran-ı kirâm ve mütesellimîn ve zabitan ve hükkâm dahi nezaret ve masraflarına dikkat ve defter etmek lâzım olup gerek Âsitane ve gerek sair mahallerde tertip ve talim olunan asakir Âsitaneye getürdülüp vakit vakit Huzur-i Hümayunda ve pîşigâh-ı Sadr-âzamîde izhar-ı himmet ettikçe terğîben sergerdelerine bazı çirağlık ve neferatına iktizasına göre bahşîş ve in'amat ita ve inayet ve daima mevait ile iğra olunarak neferat-ı merkume tekessür ve tezayüd ettikçe serhaddâta tayin ve ol tarafta müstakir ve mütemekkin olmaları için gâh İstanbul'a celp ve gâh serhaddât-ı saireye tahrik ve tayin dahi dekayik-ı umur-ı askeriyledendir.

Bu dahi muntazam asakire dair müşârinileyh Abdullâh Molâ Efendi'nindir.

Balâde mezkûr talim ve taallüm-i funun-ı harbiye-i cedîde Yeniçeri ocağına mahsus olmayup Cebeci, Arabacı, Topçu ve sair ocaklara dahi talim ettirilme lâzımdır. Ez cümle tersanede dahi muallim ve zûfünün bahrî topçular, kalyonçular ve neferat-ı lâzime-i saire muktazi olmağla elhasıl funun-ı cedîde-i harbiye üzere kâffe-i askerîye talim ve tertip mukteziyattan olduğu (müstağni) anilbeyandır. Devlet-i Aliyye tarafında zuhur eden perişanlığın sebeb-i zâhirîsi keferenin ateş-bazlığı

olduğu cümlelerin indinde azher olmağla işbu tahrir ve tertib olunan teallüm hususunu ta'vîk ü ifsad için neşr olunacak eracif ü ekâzibe tevcih-i sâmia buyurulmayup bilâteahhur cümleden akdem şuru buyurulmak aklen vaciptir. Ve sipah ve silâhdar ocakları muhtel ve külli nizama muhtac ise dahi acele buyurulmayup Yeniçeri ocağı bu vechile tertip ve münkad Yeniçeri tedarik olunduktan sonra mubaşeret buyurulup asâkir-i mürettebenin bir faidesi dahi tavaif-i askeriyeyi dâhilî havze-i itaat etmek hususu olmağla bu surette sipah ve silâhdar zabitanı namına olan tahrik-i fitneye kudretleri kalmayup gereği tanzim olunmak emri sehildir ve askerinin itaati namdar vüzerâ ve vükelâ ve ocaklardan muteber zabitanâna menut olmağla bir tarikte emanat ehline tafviz olunmak emrine riayet ve asâkir-i mürettebe için iktiza eden mesarif-i zaide erbâb-ı istifa ve ümenânın re'yleryle tedricen bazı mesarif-i gayri lâzime defi' ve bazıları tenzil ve israfat külliyyen men' ile itlâf olunan emval-i mîriyyenin mahallerini bulup müstahsen vechile nizam-ı kavîye rabt olunmağa muhtaçtır.

Nizâm-ı askere dair sabrkan Reisülküttâb halen Ç a v u ş başı Mehmet Raşid [1] Efendi'nin mukaddimesidir.

Bu dahi nizâm-ı askere dair mukaddime nev'inden Mehmet Raşid Efendi'nindir.

Bir müddetten beru Devlet-i Aliyye'nin asâkir ve hususat-ı saire şiraze-i nizâmı muhtel olup düşmen-i dinin suret-i aleniyyesinden bahisle fimabâ'd düşmandan ahz-i intikam ve istilâ eylediği mahallerin nez' ü istihlâsı nefir-i am askeriyeye olamayup zirde beyan olunduğu vechile mürettep ve başı bağı asker tedarikine muhtaçtır.

Mecmû-ı düvelin muhafaza ve müdafaa-i âdaya iktidarları ve husuma galibiyeti esbab-ı zâhireden mürettep tanzim-i asâkir ile husule geldiği ashab-ı basiret indlerinde muhtac-ı beyan değildir. Devlet-i Aliyyenin filâsıl piyade ve suvari asâkir-i mürettep ve muntazam olup Asiya ve Avrupada bu kadar memalik-i vesfânin kefer-i fecere yedlerinden nez' ü teshiri anların nizamları hasebiyle sebat ve metanet gayretleriyle husule gelmiş idi. Sunûf-ı mezkûreden Yeniçeri askeriyeye sunûf-ı saireye faik ve cihat-ı mütenevviâ ile mümtaz olup «kırkı bir kıl ile yedilür» tabiri haklarında cari idi. Sebeb-i nizamları Anadolu ve Rumeli'ye âdemler irsaliyle devşirme tabir olunur genç oğlancıklar ve uşakları tahrir ve cemî ve Âsitaneye celp ve Acemi oğlanları kışlasına vazî' ü terbiye ve badehu içlerinden Enderun-ı Hümayun Ağalığına şayeste olanları Enderun-ı Hümayuna çirağ ve mâadası Yeniçeri ocağına tashih olunup aleddevam talimhanelerde talim ve istihsal-i fûnun-ı harbiye ile iştilal ederlerdi. Vukuunda her ortâ kazganını ve neferatını alup kemal-i hahiş ile sefere azimet ve yollarda ve konak yerlerinde reâyaya edna mertebede taaddiden

[1] Dîvan kalemi ketebesinden Kayserili Cafer Eevzi Efendi'nin oğludur. 1753 te doğmuştur. Üç defa Reisülküttâblık mevkiini işgal etmiştir. 1798 de ölmüştür.

mubâadet ve zabıtana kemal-i inkiyad ü itâat ederlerdi ve içlerinden kavanîn ve erkân-ı ocağa muhalif hareket eden olursa ocaklısu davacı olup bir vechile himaye etmiyerek kanunları üzere derhal siyaset ve tedip ederlerdi. Bu minval üzere mahall-i gazaye varup düşmen karşusunda göğüs gerüp dururlar idi. Muharebeye ağazlarında adab-ı cihada vucûhla riayet ve zabitan ve rüesâlarına inkiyad ü itâat ve muharebede kat'a yüz çevirmeyüp kemal-i metanetbirle ekser-i evkatta mansur olurlar idi. Elhasıl şerait-i nizâm ve kavanîn-i sabıklarını mübeyyin, mufassal bazı müellefleri olmağla indelmatalâa malûm olur.

Bu dahi mukaddime nev'inden nizâm-ı askere dair Raşid Efendi'nindir.

Balâde mezkûr şeraitin cümlesi bu ocakta mer'i iken elhaletü hazihi ne kılığa girdiği ve bu nizamları icra şöyle dursun hayaline getürmüş dahi mefkud olduğu ve esamileri cihat-ı evkaf bey' ü şıra kabul ederek eşya ve Enderun ve Birun ricali ve ulema dairelerine geçüp bu kabîl esamilerinin mevcapleri biraz noksan verilmeği kışlalar mütevellileri itiyat ve mekel edinüp kul mevacibi namiyle çıkan bu kadar beytülmali müslimîn bu vechile garetgerân ellerine girüp telef olmakta idüğü ve sefer için lâzım olan neferat kışla taraflarından ücret ile tutulduğu ve sefer zuhuriyle yeniçeri taleb olundukta Âsitaneden orta namiyle kazğan ve çorbacı ve odabaşı ve aşçı ve çend nefer karakollukçu ve yirmişer otuzar mikdarı tutma nefer çıkup sual olunsa, neferatımız Anadolu ve Rumeli caniplerinden gelür, deyu cevap verüp anlar ise bir kazanın serdarı maiyyetiyle gelmek lâzım iken serdarlar beşer onar âdem ile çıkup kusur birer mikdarı serdengeçti bayrağıyle geldikleri, anlar dahi her bir bayrak yüz yirmişer nefer olmalı iken otuzar, kırkar nihayet, ellişer altmışar nefer düzme ırgat makulesiyle gelüp yol ve erkân bilmeyüp geçtikleri yerlerde gasb-ı emval ve hetk-i âraz ederek gidüp düşmen karşusunda sebat etmeyüp bir taraftan firara âğaz ve cenk vukuunda bir top atıldığı gibi tebeası dahi hıyâm ü eskal ve sair her ne bulurlar ise yağma ve firar birle ortaları çorbacıları ve sair çend nefer zabitan ile kaldığı, velhasıl bunların envayı görünmüş mevaddan olmağla tafsile hacet yoktur.

Mukaddime-i mezkûrenin nizâmına dair bu dahi Raşid Efendi'nindir.

Fimaba'd Anadolu ve Rumeliden genç uşaklardan devşirilüp Âsitaneye'ye celp ve manavlık ve küfecilik ve sair sunûf adâdına duhulleri bir vechile tecviz olunmayup lieclil-ımtiyaz hey'et ve libasları nesak-ı vahid üzerine tertip ve üzerlerine zabitan ve muallimler tayin ve mekulât ve melbusatları cânib-i mîrîden verilerek aled-devam sanayi-i harbiye talim ettirilmek ve bunlar eğerçi başka başka nev-ihtirâ' asker olup lâkin yeniçeri evvelce tertib olunsa ihtilâf girüp fesadı müeddi olur. Bu mahzura binaen bunlar dahi yeniçeriye mülhak olsa beis çok zannolunur. Lakin dikkat olunmalı ki sür'atçilerin topçu ocağına iltihak olundukları gibi

bunların mahviyetlerini mucib olmaya. İşte bunlar bu vechile bir taraftan celp ve bir taraftan talim olunarak refte refte yirmi otuz bine iblâğ olunmalıdır. Lâkin aralık aralık Vekil-i mutlak bulunanlar, belki Padişah-ı âlempenah hazretleri sahralara biniş edüp bunlardan birazını götürüp diğer binişte başka bir mikdarını dahi götürüp talim ettikleri fünün-ı harbiyeyi icra ettirüp meharet kesb edenleri tahsin ve ikram olunmak lâzımdır ki kendulere mucib-i şevk olup muallim ve zabitleri talim ve terbiyelerinde zuhul ve gaflet ve kusur ve rehavet etmiyeler ve sırren ve alenen da-ima taharri olunup bunlardan âhar kara iştigal ederi olur ise derhal ahz ü tedip ve ruhsat veren ve haber vermeyen zabitanı dahi saire ibret kılınmak lâzımdır ki refte refte nizâmlarına halel gelmiye.

Bu dahi nizâm-ı askere dair Çavuşbaşısı Mehmed Raşid Efendi'nindir.

Fil-asıl yeniçeri esamisi yedi sekiz akçadan ibaret olup olvaktın es'ârına nazaran ol mikdar ile taayyüş mümkün imiş. Meselâ bu mikdar yevmiye takdir olunduğu zamanda lahm-i ganemin kıyyesi beş akçaya, nan-ı azizin ikiyüz dirhemi bir akçaya, revgan-ı zeytin kıyyesi beş altı akçaya imiş. Sair es'ârı dahi buna kıyas imiş. Bu surette şimdi bunda tayin olunacak yevmiye es'arın tefavüt-i mezkûresine tatbik ile üç dört kat ziyade tertib olunmalıdır ki âhar kâra mecbur olmiya. Lâkin bunlar mâdâme ki muharebede mecruh ve amelmande ve yahud ocakta bir sefere adîm-ül-iktidar olmiya. Esamileri Yeniçeri ocağı gibi tekaüd olmiya. Bu vechile amelmanda ve adîm-ül-iktidar olanlarına yine zümre mahlûllerinden terakki itasiyle mütekaid olmaları iktiza eder. Ve bunların esamileri başkaca defter olunup Yeniçeri ocağının defterine mahlût olmamalıdır. Halbuki hem Yeniçeri ocağının, hem bunların mevaciblerini Beytülmal ihata edemeyeceği ve bunun bir ilâcı bulunması lâzimededen olmağla Yeniçeri ocağı esamilerine zirdé mastur nizâm verildiği halde bunların muvacibleri refte refte husule gelmiş olur. İşte bunlar bu suret ile mikdar-ı mezkûra iblâğ olduktan sonra sefer-i hümayun vukuunda taht-i zabitada bulunmuş olup baraber istishab olunduğu surette sair taşradan getirilen neferat bunlara ilâve olunup anlar dahi bunların zabita ve nizâmlarını görüp muhalefet edemeyüp cümlesinin cenkte sebatlarını mucib olur.

Nizâm-ı askere dair hâlâ Defterdar Şerif Efendi'nin lâyihasıdır.

Asakir-i islâmiye kış gününde muharebe ile melûf olmadıklarına binnaen düşmenin galebesi esbabından biri dahi budur ve talimlû asker talimsiz askere galib olmak bedihiyattan olmağla ocaklar askerini taht-i talime komak mümkün değil ise dahi bari meşta askerimiz talimlû bulunsun. Talimlû askeri peyda etmek tarîkı şöyle hatıra gelür ki vüzera-yi izam ve

[1] Zaim Ali sulbündendir. 1745 te doğdu. Hâcegân sınıfına girdi. Ordu Defterdarlığını yaptıktan sonra 1793 te Şikk-ı Evvel Defterdarı olup 1803 te vezaretle Cidde ve Habeş Valisi oldu, bir yıl sonra da öldü.

mîr-i mîran-ı kiram mansıplarında müstakarr olup vechen minel-vücûh azl olunmaya. Maazallahü tealâ tertib-i cezasını mucib olur. Cürm-i galîzi zuhur eder ise olduğu mahalde kaydı görülüp bir halâline ve etbaina mîrîden tarruz olunmayup yerine nasb olunacak her kim ise ona ihsan buyurula ki halef olan âdem bir kurulu dolabın içine girüp çevirmeğe başhya ve anın dahi kazandığı üzerine munzam olarak günden güne dairesine vüs'at ve haline kuvvet gelüp sefer ve hazarda işe yaraya. Böyle olıcak her bir vezir ve paşa hal ü mikdarınca piyade ve süvari asker talim edüp sayf ü şita çadırlarda ve zeminliklerde tutup mekûlât ve melbusatlarına ve harekât ve sekenatlarına düvel-i efrençiyede olduğu gibi rabîta verüp hazır ve âmâde olalar. Şöyle ki asakir-i mezkûre bir yere geldikte kırk bin mi olur, dahi ziyade ve noksan mı olur, nesak-ı vahid üzere öylece imal olunmasının tarîkı buluna. Aralık Padişah-ı İslâm Hazretleri Helep ve Bağdat ve Şam ve sair eyalât ve elviyeden birinin, ikisinin askerini getürdüp talimlerini seyr ü temaşa buyurup yine paşalarının yanlarına irsal ve usat ve buğat üzerine asker tayini lâzım filân ve falân sancaklarının askerini vezir yanına alup varup ol hizmeti görüldükten sonra yine asker yerlüyerine gitmek ve sefer vukuunda nakl-i zahayir ve ahmaller için lâzım olacak hayvanat ve merakibi şimdiden nehc-i mergub üzere bir rabıtaya bend edeler ki vakt-ı seferde, bize şol lâzım idi, demeyüp hemen Ferman vardıgı gibi yaz ve kış demeyüp kalkup re's-i hududa gelüp bir, iki, üç sene, dahi ziyade kışlasalar kat'a tekellüf olmaya. Bunlar böyle rabıtasını bulup Padişah-ı İslâm Hazretleri dahi herbirinin askerini birer ikişer İstanbul'a getirüp nizâm ve intizamlarını re'y-ül-ayn müşahede buyurduktan sonra sefer-i hümayun vukuunda bunlardan fazla ve zaid tutulmayup maiyetinde bunlar kış askeridir, denilerek kanun-ı kadîm üzerinde ocaklar askeriyle ordu düzülüp şu meşta askeri verâdan gelüp cenk takarrub eyledikte saat gerüde ordu kurup hazır ve âmâde dura ve her birinin neferine topçu ve mühimmatıyla bir top verile. Asker-i İslâm mansur ve muzaffer ilerüye gittikçe bunlar dahi ilerüye vara; ta şol vakta dek ki asker-i İslâm avdet eyledikte bunlar ol mahalde durup ta mevsim-i sayf gelüp asker gelinceyedek onde ikamet eyliyeler. Bir hatve ilerü gidüp geri gelmiyeler. Düşmen eğer üzerlerine gelür ise müdafaa ve tahaffuz edüp düşman gelmez ise bunlar tecavüz etmiyeler. Maâz-allahu tealâ asker-i İslâm münhezim olur ise bunlar olduğu mahalde durup düşmenin tahattisine mumanat eyliyeler.

Bu dahi nizâm-ı askere dair Defterdar Şerif Efendi'nindir.

Bir kerre sefer açıldıktan sonra meram husule gelmeksizin kapatmak muhal olduğunu herkeş cezmen bilüp Girid adası seferi gibi iş bitmedikçe feragat olunmasun. Zira asker filcümle bedeviyete alışıkça işe ya-

ramağa başlıyor. Evvelki seferde askerin hazarlığı ziyade olmak takri-
biyle ber mukabele münhezim olup sefer bertaraf iken düşmen Kamhı
haddine gelüp iklim-i Kırım elden gitti. Bu seferde dört mukabele vaki
olup birinde Devlet-i Aliyye galip, birinde mağlub, ikisinde müsavi oldu ve
düşmen Tuna'nın beri tarafında takarrur edemedi ve işbu iki seferin birine
hayırlı denmez, ancak birbirine nisbet olunsa sefer-i evvel bundan eşer
idi. Bunun sırrı hazariyyet ve bedeviyet maddesidir ve ocaklara olan sadık
ve mütedeyyin ve akl u dirayet sahibi birer ağa intihab ve bilâcaize
nasb ve istihdam edüp ilâ maşaallahu teâla azl etmemek üzere rabita-i
kaviyye verildikten sonra eşkinci neferat sayf u şita seferde mevcut
bulunup bir ferdi noksan olmamanın tarik-ı suhuleti ve mahlulât bilâ ketm
hazîne-mande olmak ve serhaddat mevajibine rabita verilmek hususları
anıyla müzakere olunarak tanzim oluna. İşbu nizâm açılacak seferde
külliyyen rabitagır olmaz ise dahi nısfı mertebe-i rabita bulup günden
güne yoluna girer.

Ahval-i aske-
riyeye dair
hala Reisiil-
küttâb Ab-
dullah Ber-
ri Efendi'nin mu-
kaddimesidir.

Devlet-i Aliyye her elden yirmi bin piyade, beş bin suvari tedariki
vacibeden olmağla asakir-i mezkûrenin tedariki tarîkı zirde beyan
olunur:

Mukaddime-i
mezkûrenin
nizâmına da-
ir Abdullah
Berri Efendi'nin lâyiha-
sıdır.

Asker genç olmalıdır. Yazılacak asker on bir ve on iki yaşından
yirmi beş yaşınadək olmalıdır ve bunlar seferde bulunmuş âdemler olmaz.
Belki şehir ve kasabaya dahi girmemiş kurâ ahalisinden olmalı. İstanbul'a
baîd bir mahalde beş bin askere vefa edecek bir mahal inşa olunup et-
rafı mahfuz ve bigâne kemesne dahil olmamak üzere nizâm verilmelüdür.
İbtida neferat-ı merkumeyi taraf taraf fermanlar ve mutemed mübaşirler
gönderüp karyelerden celb ü cem' ederler. Taayyüş eylemekten âciz nice
kimesneler vardır ki bir ekmeğe tedariki için gece gündüz hizmet eder.
Niceler dahi vardır ki evlâdlarını beslemeyüp bir ekmeğe verecek âdem
arar. İstanbul ve Üsküdar'da dahi bu makule kati çok bulunur. Alelhusus
bîkes eytam taşralarada kati çoktur. Bu makule neferat delikanlı şahbaz
yigitler isticlâp olunur. Evvel emirde sünnet olmamışları sünnet ve talim-i
mesail-i diniye ettirüp Prusya'dan elli veyahut yüz mikdar ofiçiyal celb
olundukta her birinin hizmetine onar âdem verilse bir senede tahsil ve
talim edüp yüz ofiçiyal üç dört bini talim edebilir. İki üç sene zarfında
yirmi bin piyade ve beş bin süvari muallim asker cem' olunmak memuldur.

Bu dahi Ab-
dullah Berri
Efendi'nindir.

Olmikdar asker ibtida-i emirde cem' olup sergerdeler maiyetine tertib
olunduktan sonra Memalik-i Mahrusada her ne mahalde bir emir olur
ise derhal icra-yi suhulet eder.

[1] Abdi Efendi yeğeni Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. 1752 de doğdu. Birçok
siyasî vazifelerde bulundu, 1798 de öldü.

Bu dahi nizâm-ı askere dair Reisül-küttâb Abdullâh Berri Efendi'nindir.

Neferat-ı merkumenin tertibi aynıyle düşmenlerimizin tertibi gibi olmalı. Suret-i âharde asîr olmak gerektir. Zira taife-i efrenc bir kaç yüz seneden beri kati çok tecrübe ile bu sureti intihab etmişler. Ehl-i İslâmın kefereye taklidi yakışmaz denür ise Devlet-i Aliyyenin ibtidada donanması olmayup efrenc taifesine taklid ile tanzim ettiği cümlelerin malûmudur. Ve hâlâ tersanede istimal olunan tabîrât ve ıstılâhât cümle fernk tabîrâtıdır. Bu sül bunun ile ref' olunduktan sonra Moskov devleti tertib-i askeri ibtida Devlet-i Aliyyeye taklid etmiş, lâkin nizamında itina etmekle rabitası günden güne tekiğ olunmuş, işbu vechile belki üç sene zarfında yirmi beş bin mikdar asker talim olunup cem' olacağı âşikâr olmuş idi. Lâkin Devlet-i Aliyye ihtimam buyurup bu hususa sarf-i makdiret eyledikleri halde avn-i Hakla dört beş sene zarfında matlûptan ezyed asker cem' ettirilmesi melhuzdur.

Olmikdar askerin tarîk-ı talimi herhal Prusya ve sair devletlerden üstad ofîçiyaller celbine mütevakıf olup evvel emirde talim olunacak neferatın suret-i tedarüki müzakere ile mahzurdan salim olacak vechile rabita bulmağa muhtaçtır. Zira hatıra gelen her bir suretlerde mahzurları müteakıben tebadür edegeldiğinden mahzur addettiğimiz nefsinde mahzur mudur, yoksa vehim midir, tarîk-ı suhulet dediğimiz vakı-i hal midir yoksa fakat bir mülâhaza-i mücerredmidir, müzakere ile zahire çıkar; yoksa yalnız bir iki âdemin mutalâaları böyle emr-i cesimde müfîd olmamak gerek. Binaenaleyh her mülâhaza zıkr ü tadad olunmadı. Asakir-i mezkûrenin suret-i talim ve terbiyeleri ve lüzumu olan fûnunun öğredilmesi ve bazı sanayi' talimi ve sayf ü şita karar ve hareketleri ve sefer ve hazarde muameleleri hasılı başka bir kanunnâme olarak kaleme alınmak lâzımdır. Keyfiyet-i tafsilî kanun ve kaide olarak birer risaleleri tertib olunmak iktiza eder ve cümle elbise ve eslihaları eskidikçe taraf-ı mîrîden verilmek üzere tertib olunup tayinatları dahi kader-i kifayede yevmiye sahîhan tertib ve zabitanı tayinat sirkatine muhtac olmamak üzere alûfeleri hallerine göre tanzim olunmak ve piyade neferata otuz ve süvariye elli akça yevmiye kifayet eder zannolunur ve her yüz nefere on altı mikdarı zabıt iktiza eder. Bu dahi kanunnâmesinde beyana muhavveldir. Kezalik tedip ve tekrîm ve tevkirleri kanundan olmalı ve külliyetli muallim topçu neferatından lâbüd olmağa bu dahi askerden madud olduğundan başka yazılmadı.

[Sonu var]